

”Likt utom snedheten!”

Nedslag i Kungl. bibliotekets Maria Röhl-samling

När jag hösten 2006 fick uppdraget att katalogisera KB:s samling av blyertsskisser tecknade av Maria Röhl hade jag en väldigt vag föreställning om hur samlingen såg ut och vad arbetet skulle innebära. Snart öppnade sig dock en ny värld full av spetsmössor och korkskruvar, kammarherrar och grosshandlare. *Svenska adelns ättartavlor* och *Svensk släktkalender* blev mina främsta ledsagare i jakten på alla baroner, överstinnor och mamseller som stirrade på mig från över 1700 välbevarade pappersark. Drygt ett år senare hade den sista greven blivit registrerad i LIBRIS, och för mig kommer kostymfilmerna aldrig mer att bli desamma.

Jag kommer här att ge en kortare introduktion till Maria Röhl:s liv och verk med hjälp KB:s samlingar. Förutom porträttsamlingen finns på KB Maria Röhl:s minnesbok, bestående av hennes dagbok och räkenskapsbok, samt omkring 20 brev från Röhl till åtta olika mottagare. När det gäller övriga fakta om Röhl har flera av de uppgifter som finns cirkulerat i litteratur och tidningspress ända sedan hennes livstid. Artikelförfattare har citerat varandra i både första, andra och tredje hand, och en genomgång av sekundärlitteraturen ter sig emellanåt som en enda stor rundgång. Denna problematik har även uppmärksammats av de två konstvetare som har skrivit om Röhl. Solfrid Söderlind skrev 1981 C-uppsatsen ”Maria Röhl 1801–1875: porträttör i ståndssamhällets Stockholm” vid Uppsala universitets konstveten-

skapliga institution,¹ och Eva Sandstedt Lindqvist skrev hösten 2007 en B-uppsats med titeln *Maria Röhl – en yrkeskvinna på 1800-talets konstscen* vid Stockholms universitets konstvetenskapliga institution. Bägge sätter in Röhl i en konsthistorisk kontext och fokuserar på yrkes- och affärskvinnan Maria Röhl – aspekter jag inte kommer att fördjupa mig i här.

Maria Christina Röhl föddes på Skönstavik i Brännkyrka socken den 26 juli 1801 som andra barnet i en syskonskara på fem systrar. Familjen var välbeställd, och fadern Jakob Elias hade tidigare varit konsul vid svenskkolonin på Saint Barthélemy, där han enligt rykten hade tjänat sin förmögenhet på slavhandel. Maria fick en bildad uppfostran i tidens anda och gick i skola hos skolfrun Catharina Charlotta Nylander.² I den för en ung flicka anpassade utbildningen ingick teckning, vilket lärdes ut i hemmet av arkitekten och porträttecknaren Alexander Hambré.³

Maria blev 1822 föräldralös efter faderns död (modern dog redan 1814), och kom efter ett års vistelse hos släktingar i Värmland till Stockholm för att göra det som många föräldralösa flickor i hennes sits gjorde: ”[Den 12 oktober 1823] kom jag från Wermland till Professor Forssells. Bodde der [och] under tiden hörde efter en Gouvernants plats. blef bjuden at stadna qvar öfver Julen.”⁴

Professorn och kopparstickaren Christian Didrik Forssell (f. 1777, d. 1852), som uppmärksammat Marias talang, hade dock andra planer

för henne. Den julafton Maria Röhl blev bjuden att fira med familjen Forssell fick hon i julklapp detta "anonyma" brev:

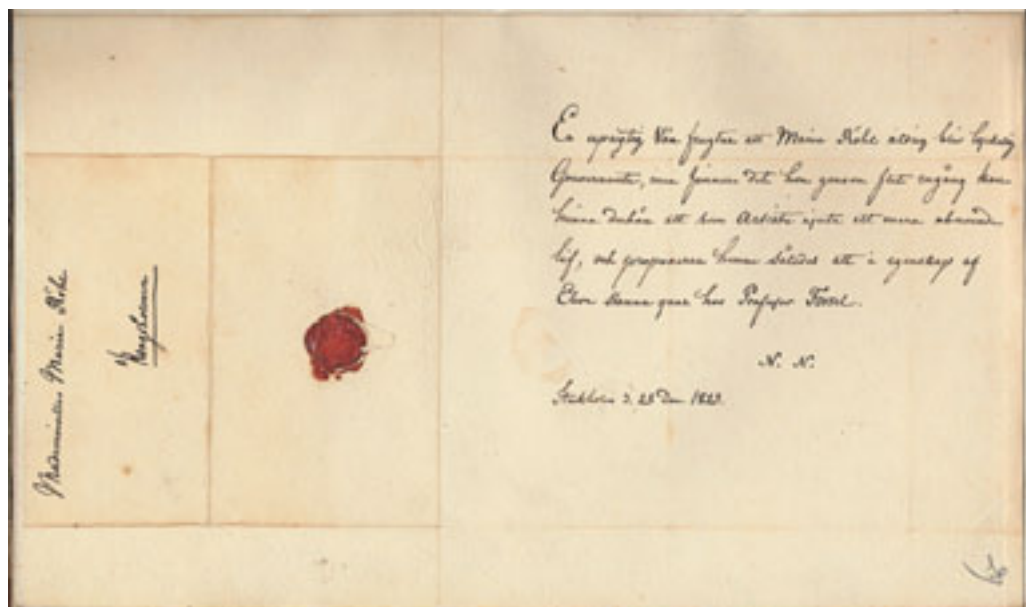
En uprigtig Vän frugtar att Marie Röhl aldrig blir lycklig Gouvernante, men finner det hon genom flit engång kan hinna derhän att som artiste njuta ett mera oberoende lif, och proponorerar henne således att i egenskap af Eleve stanna qvar hos Professor Forsel.⁵

Denna enligt dagboken "gudomligt" roliga julafton⁶ blev en vändpunkt i Maria Röhl's liv. Hon antog erbjudandet och stannade kvar som elev och inneboende hos professor Forssell, som hon snart kom att kalla "Farbror" och betrakta som en ny fadersgestalt. Hennes lycka hade vänt jämfört med hennes "spädaste år, då lyckan endast fans i [hennes] drömmar, till dess [hon], såsom artist, såg et annat värde i lifvet".⁷ Hon fick också ett nytt hem och en ny familj, som gärna poseerade för henne.

Utbildningen hos Forssell omfattade såväl teckning och modellering som kopiering efter berömda original. Maria provade också på punktgravyr och kopparstick men nådde snart större framgång med svartkritan och ritstiftet. Maria visade tidigt

talang för att snabbt fånga människors likhet i porträtt, och Forssell kunde med sina kunskaper och sitt kontaktnät hjälpa henne att etablera sig som porträtt-tecknerska i Stockholms borgarkretsar, där det livliga sällskapslivet erbjöd gott om tillfällen att träffa och rita av människor. Den första beställningen registrerades i räkenskapsboken 1827 – samma år som Maria Röhl blev utnämnd till agréé⁸ vid Konstakademien – och tre år senare kunde hon öppna egen ateljé.⁹ Hennes rykte spreds snart över landet, och hon kom att företa tecknarresor till såväl närliggande herrgårdar som till mer avlägsna platser som Linköping och Göteborg.

När hon väl fått det prestigefyllda uppdraget att avporträttera prinsessan Sofia Albertina och från och med 1843 dessutom kunde titulera sig kunglig hovmålare var succén ett faktum, och adels- och borgarfamiljerna stod snart i kö till hennes ateljé. Till skillnad från de kostsamma oljeporträtten fick många nu råd att få hela familjen avporträtterad, och beställarna fick vad de ville ha: ett någorlunda likt eller lagom förskönat anlete konterfejat under angenäma former till ett överkomligt pris.

Julklapps brevet 1823. Ur Maria Röhl's räkenskapsbok, Hs I. r. 19: 2

Christian Didrik Forsell (1832), KoB R. 2: 1

Esaias Tegnér (1829), KoB R. 14: 2

Kundperspektivet får här representeras av Marie-Louise af Forsell, som i sin dagbok, 1915 publicerad som *Sällskapslif och hemlif i Stockholm på 1840-talet*, den 25 januari 1843 beskriver hur ”Emma och jag fingo åtfölja Pappa till Professor Forsells och gjorde ett intressant besök i Mamsell Röhl’s atelier.”¹⁰ Några veckor senare, närmare bestämt den 16 februari, var porträttet färdigt:

På morgonen vandrade ung Emma och jag i våra vackra kappor med den kära Farsgubben upp till Mamsell Röhl – för att enligt hennes egen önskan dömma om det var likt. Härvid råkade jag i en svår klämma, ty oaktadt dess ovanliga likhet, fann jag något att anmärka, ehuru jag ej kunde uttrycka hvari det bestod. Jag tror dock att den älskvärda artisten gifvit honom en alltför belåten och nästan skalkaktig mine, men om Pappa genom hennes hygglighet blifvit försatt i en rosenfärgad sinnesstämning vore ej att undra på, ty Maria Röhl var högst intagande genom sitt sätt att vara och Emma och jag hade det största nöje af att skåda de nära tusende utkast hon förvarar af personer hon porträtterat.¹¹

Förutom grevar, baroner, överstar och gross-

handlare poserade en mängd av samtidens celebriteter för Maria Röhl, något som i högsta grad bidrog till hennes berömmelse och säkrade hennes plats i kulturhistorien. Hennes mest verksamma tid sammanföll med ”den svenska kulturens blomstringsperiod under 1800-talet”,¹² och hon hann teckna åtskilliga av sin tids kulturpersonligheter.

Till celebriteterna kan vi även räkna Esaias Tegnér, som Röhl porträtterade 1829.

Det enligt vissa bedömare ”romantiserade” porträttet förfärdigades som kopparstick av Forsell och har spridits i en mängd olika sammanhang.¹³ På kopparsticket har Tegnér en annan uppsyn, men också helt andra kläder. Förklaringen kan vi kanske delvis hitta i den brevväxling som nyligen digitaliserats på Lunds universitetsbibliotek:

Om mni¹⁴ [sic!] älskade Biskopp ville bekväma sig at komma hit nu om söndag förmidag at sitta för kläderna, vi hafva fått den idéen at Biskoppens vanliga klädnad är mera naturlig och förenlig med likheten af et Porträtt som stadnar inom familjen.¹⁵

Korrespondensen domineras annars mest av Röhl’s undringar över uteblivna besök, oro över

Fredrika Bremer (1842), KoB R. 58: 2

Erik Gustaf Geijer (1843), KoB R. 76: 1

Emilie Flygare-Carlén (1840), KoB R. 58: 5

Lars Johan Hierta (1833), KoB R. 35: 5

Jenny Lind (1838), KoB R. 75: 1

Malla Silfverstolpe, motvilligt avtecknad, (1843), KoB R. 76: 8

Tegnér's hälsa och önskemål om nya seanser med sin "älskade biskopp". Röhl's förtjusning tycks ha varit besvarad, ty den store skalden författade 1827 den i Röhl-sammanhang ständigt citerade dikten "Konstens genius" till "konstmöns" ära.

En celebritet som var mindre förtjust var Malla Silfverstolpe, som i sin dagbok den 5 maj 1843 beklagade sig enligt följande: "Jag hoppades lugn och trefnad, men det afbröts af m:lle Röhl, som nödvändigt ville afteckna mitt gamla ansikte. Jag ville det icke, hvad skulle jag göra i hennes cahiers? Men det var omöjligt att undslippa."¹⁶ Tack vare Röhl's envishet kan vi här beskåda den motvilligt avtecknade överstinnan.

Maria Röhl's dagbok inleds den lyckosamma julen 1823. Röhl hade vid tidpunkten för Forssell's erbjudande en hemlig trolovad vid namn Carl Ullén, och i hennes kortfattade dagboksanteckningar från det första året hos Forssell's anar man en viss vända över hur framtiden skulle gestalta sig. Valet mellan äktenskap eller karriär var kan-

ske inte helt lätt trots de stora möjligheter som låg framför henne, och grubblerierna är många:

26 jan: feck jag Bref, men blef ej glad [---] et vemod har intagit glädjens rum i mitt hjerta – Kanhända bedrager jag mig sjelf"

[---]

16 Feb: stod i vårt fönster på morgonen [och] sade 'nästa år så här dags är jag här då [och] hvad tänker jag då?'¹⁷

Relationen tycks så småningom ha dött ut, och det är oklart vad som sedan hände med Ullén.¹⁸ Ytterligare en man – för eftervärlden endast känd som Pichaut¹⁹ – bad om Maria Röhl's hand våren 1830, men förlovningen fick ett abrupt slut. Den 21 april skriver hon om sin "förlåfning med Pichat". Den 26 april är det "ledsamt" och den 30 april är "alt slut jag ser honom aldrig mer". Den 4 maj "Byttes ringarna igen"²⁰ och tio dagar senare lämnade fransmannen (?) Sverige "på Ormen Långe"²¹. Maria återsåg honom aldrig, varken när han kom för att ta avsked eller när han i december samma år återvände till Sverige.

Det forsell'ska hemmet var öppet och gästfritt,

Albrecht Bernhard Wallis (1840), KoB R. 36: 5

och Maria deltog i sällskapslivet som en i familjen. Dagboken är full av anteckningar om visiter, baler, konserter, operabesök och slädpartier, t.ex. den 5 januari 1825 då man "dansade hela natten [och] kom hem kl: 10 andra dagen." Inte konstigt att resten av hushållet dagen efter "såfvo hela dagen", medan flitiga Maria sydde hattar.²²

Ibland kan man utläsa både stor och liten dramatik mellan raderna. De många bränderna i Stockholm rapporteras titt som tätt med frasen "Elden lös". Sjukdomar övervinns eller leder till döden, medan rum dammas, golv skuras, bär plockas och lampor stötar. Omvälvande händelser som kolerans ankomst till Stockholm 1834 och marsoroligheterna 1848 nämns i förbifarten, men livet går raskt tillbaka till den vanliga lunken igen.

Tack vare sina framgångar kunde Röhl leva gott på porträttkonsten och tidvis även försörja familjen Forssell, vars överhuvud kommit på ekonomiskt obestånd i slutet av 1820-talet i takt med att koppargravnyren konkurrerades ut av den mindre kostsamma litografen. Forssell lyckades aldrig få rätsida på sin ekonomi och tvinga-

des redan 1831 sälja av en del av sina konstsamlingar.²³ Förmodligen är det detta skeende Röhl kortfattat skildrar som "auction här" den 2 april samma år.²⁴

Forsells yngsta dotter Augusta gifte sig 1841 med grosshandlaren och konstsamlaren Albrecht Bernhard Wallis. Det unga paret började göra den nu drygt 40-åriga Maria sällskap på en mängd olika resor. Först avverkades resmål och sevärdheter runtom i Sverige, men efter några år styrdes kosan utanför Sveriges gränser. Röhl hade redan 1824 varit på väg till konstmetropolen Paris, men kom av okänd anledning inte iväg: "dessa dagar har varit tal om min Resa till Paris men jag önskar den ej".²⁵

1849 var läget uppenbarligen ett annat, och tillsammans med makarna Wallis begav sig Maria Röhl iväg på sitt livs första utlandsresa. Färden gick den 12 april med fartyget Svithiod via bl.a. Hamburg och Bryssel. Den 4 maj genomströövade sällskapet Paris "at ce mycket mycket folk på aftonen" – Maria beskriver den illuminerade staden som "en folkfest".²⁶ Två dagar senare lämnade makarna Wallis Paris, men Maria stannade kvar hela sommaren för att lära sig måla i olja: "den 10 maj 1849 à Paris begynte [jag] at måla i olja [---] viste ej då huru man höll i Paletten".²⁷

Förutom besök på ateljéer, museer och den i juni öppnade Expositionen för de fria konsterna "der jag var så ofta [jag] kunde hinna med"²⁸ hann Maria Röhl enligt sina egna noteringar med tio teaterbesök och visiter på fyra lantställen. Störst intryck verkar dock festerna och banketterna hos det svenska sändebudet Gustaf Löwenhjelms ha gjort. Den 8 juni hölls t.ex. en stor fest där Jenny Lind uppträdde, och Röhl har i sin dagbok skrivit en lång lista på dem som var där, inklusive en mängd excellenser och ministrar.²⁹ I sin räkenskapsbok skriver hon på sedvanligt vis också en lista över det halvårslånga besökets utgifter och intäkter, avslutad med orden "alt detta har [jag] fått af den mest frikostiga [och] oegennyttiga vän, A. W."³⁰

Nästa utlandsresa gick till England och skedde under dystrare omständigheter i maj 1851:

- 22 maj: på ångbåten Linköping – sjuk ledsn mod-
fäld
30 maj: på ångbåt till Göteborg, ledsamt
[---]
15 juni: fasligt ledsamt på sjön³¹

Orsaken till nedstämdheten vet vi ingenting om, men väl framme tycks Röhl ha funnit sig väl tillrätta. Tiden i England och på Irland verkar mer ha ägnats åt nöjen och sevärigheter än konstnärskap, även om ett flertal porträtt ritades. Inga bilder från resan finns dock bevarade i KB:s samling. Precis som under Paris-resan 1849 fick Röhl uppehälle och resor betalda av bekanta, något hon sin vana trogen noggrant dokumenterade: ”hela mitt vistande [och] uppehälle i Liverpool [och] Irland samt min sejour i London kostade mig inga kontanter”.³²

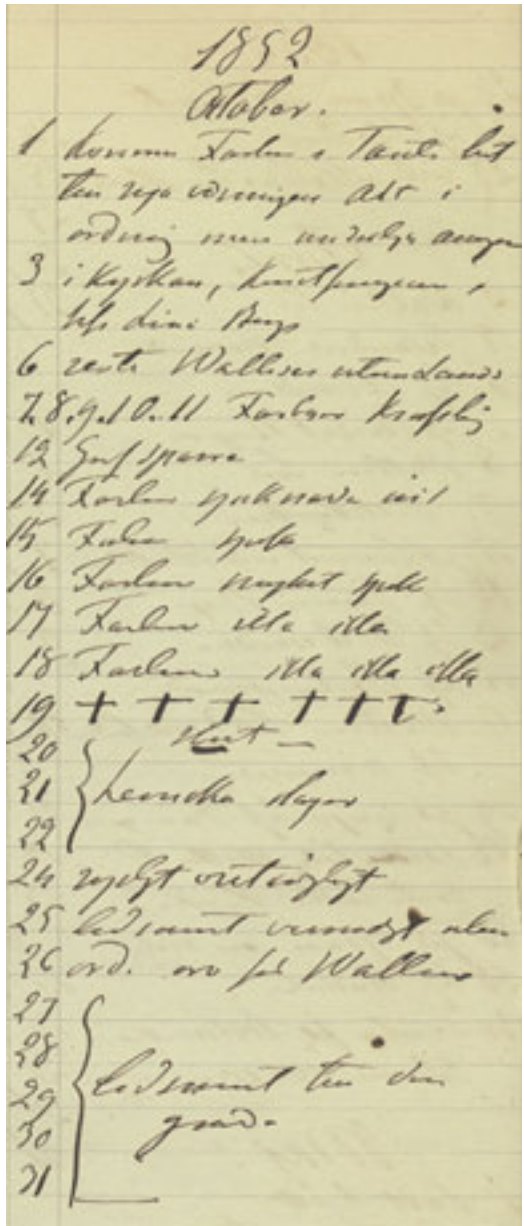
Hösten 1852 inträffade det oerhörda – Forssell avled efter några dagars sjukdom och lämnade förutom hustru och tre vuxna barn efter sig en fullständigt förkrossad Maria. Smärtan och sorgen är mycket påtaglig i dagboken:

Röhl skriver på julaftonen samma år att hon trots att hon fick ”en ofantlig julklapp [---] aldeles förlorat [---] hopp om glada dagar”.³³

Efter Forssells död lämnade Maria Röhl vid 52 års ålder det forssellska hemmet för gott och återvände den 19 maj 1853 till Paris, där hon kom att stanna i tre år. En stor del av tiden tillbringades på Léon Cogniets ateljé, där hon ritade av mängder av samtida konstnärskollegor, samt på Louvren, där hon kopierade ett stort antal verk i pastell. De nyförvärvade kunskaperna överförde hon sedan till sin porträttkonst, men hon nådde aldrig samma framgångar med pasteller som med svartkrita, och hennes försök till oljemålning togs inte särskilt väl emot av vare sig publik eller kritiker.

Efter hemkomsten den 14 juli 1856 installerade sig Röhl på Brunkebergs hotell, hem för ett flertal konstnärer. Mamsell Röhl's omtalade och välbesökta ateljé beskrivs så här av Ellen Jolin:

I Maria Röhl's ateljé – ett stort och ljusst rum – möttes ens blick af halfva Stockholm på väggarna och ännu fler bekanta ansikten doldes i hennes portföljer [---] Svartkrita och pastellfärger hade lämnat litet af sitt stoft kvar öfver hela rummet, hvars möbler konstnärinnan till stor del själf tillverkat. Hon hade i Paris kommit öfver något sorts tapetpapper i etrus-

Ur Maria Röhl's dagbok, s. 82, Hs I. r. 19: 1

kisk stil – röda figurer på svart botten –, och med detta underbara papper klädde hon öfver gamla skåp och lådor och fick sålunda ett helt möblemang, som höll mycket bra med smutsen, liksom också hela hennes alltid svarta toalettförråd.³⁴

Maria Röhl's återkomst till och återetablering i Stockholm sammanföll med fotografiets genombrott i början på 1860-talet. Efterfrågan på ritade porträtt minskade, och flera av Röhl's konstnärskollegor bytte bana och blev fotografer. En av dem var Carl Peter Mazer, som 1835 själv blivit porträtterad av Röhl vid sitt staffli, och som nu fotograferade konstnärinnan.

Carl Peter Mazer (1835), KoB R. 2: 5

Maria Röhl (1861), Fotograf: Carl Peter Mazer, KoB Fa.1

Röhl kunde trots det minskande kundunderlaget leva gott på förtjänsten från sina tidigare framgångar. Kassan drygades emellanåt ut med andra uppdrag, såsom att kopiera andra konstnärers verk, måla skärmar och renovera tavlor. Inkomster flöt även in från Artisternas pensionskassa, Konstakademien och via olika räntor, men de kunde inte bara räknas i pengar. Röhl förtecknade noggrant vad hon fick ”dels som gåfvor dels som byte” i sin räkenskapsbok, till synes ändlösa listor med ullstrumpor, klänningstyg, näsdukar, stearinljus, lingonburkar, skorpor, äpplen, socker-toppar och mängder med annat ”gott”.

Genom räkenskapsboken kan vi följa Röhl's förehavanden ända fram till 1874, men dagboken upphörde hon att skriva redan 1856. Vi vet därför inte så mycket om hur hon själv upplevde sina sista år. Ellen Jolin minns henne däremot från sin barndoms jular:

En julgäst, som så länge hon lefde aldrig uteblef från de tre festdagarna [---] var den gamla porträttmålaren Maria Röhl. Jag minns henne aldrig annat än som gammal, och hur hon egentligen blifvit så intim med familjen vet jag ej, om det ej orsakats af att hon porträtterat samtliga dess ledamöter i tre generationer. Nog af hon hörde till julen, lika nödvändigt som julsinkan och gröten.

[---]

En pigg och rolig liten gumma var det för resten – lika gärna lånande sig själf till föremål för andras skämt som hon för egen del gjorde lustiga små infall.³⁵

”Den roliga gumman” framträder också i breven till Johan August Ahlstrand (f. 1822, d. 1896), bibliotekarie på KB 1848–1878. I breven ber Röhl om den ena boken efter den andra, någon gång med ett förhoppningsfullt egenhändigt skrivet lånekvitto,³⁶ en annan gång med en ursäkt för en försenad återlämning:

Tusende millioner tack för lånet af nu medföljande Böcker. Tro mig de hafva ej varit ur mina händer men at *komma sig till* är ej svenskens natur [---] förlåt dröjsmålet [och] straffa mig ej utan om möjligt låna mig något annat.³⁷

Värt att notera är att Röhl själv inte behövde sätta sin fot på KB, som vid denna tidpunkt var lokaliserat i Stockholms slott. Böckerna levererades

till Röhl's portvakt – detta för att Herr Ahlstrand skulle slippa gå upp för de fyra trapporna – och återlämnades i en ”antiquarisk bokhandel”.³⁸ Trots att lånehanteringen mestadels skedde på distans, tycks Röhl ha haft ett avspänt och kärvarligt förhållande till Ahlstrand – ett brev är undertecknat ”gamla nuckan Maria Röhl”.³⁹

Röhl var aktiv in i det sista, och efter hennes död den 30 juni 1875 hittade man på hennes staffli ett ofullbordat porträtt av Tegnér med påskriften: ”Lofvat färdigt till den 8 Augusti, om jag då lefver.”⁴⁰ Den 4 juli begravdes hon på Norra begravningsplatsen.⁴¹ Frågan är om den önskan hon nedtecknade den 7 november 1852, samma dag som Forssell begravdes, blev uppfylld:

Mätte min lekamen ej lefvande begrafvas –

Undertecknads innerligaste och yttersta önskan är att dess svepning måste bestå endast af en liten nattmossa, händerna knäpta till bön äfvan et lakan vikitt öfver et enkelt täcke eller filt, hufvudet hvilande på en kudde utan spetsar, kistan utan all garnering. äfven om möjligt är at min kista sänkes i samma graf der min Farbror Forssell hvilat!!!

Maria Röhl⁴²

Röhl's privata samling av blyertsskisser testamenterades till familjen Wallis, som hade en nära relation till Röhl genom Augusta Forssells äktenskap med Albrecht Bernhard Wallis. Arvegodset såldes till KB för 750 kr i oktober 1875,⁴³ drygt tre månader efter konstnärinnans död, och här har det sedan dess förvarats i 140⁴⁴ häften fördelade på 18 lådor. Enligt KB:s årsberättelse från samma år numrerades och reviderades samlingen 1932,⁴⁵ och det var förmodligen även vid denna tidpunkt som skisserna monterades i passepartout. Enligt kvittot åtföljdes samlingen av en katalog, men någon sådan har jag inte sett till. Man kan kanske förmoda att den ersattes av det handskrivna register som förtecknades av Carl Nauckhoff 1892 – ett register som till stor del är överfört till Kart- och bildsamlingens porträttkatalog och som var det som gällde innan den nu genomförda katalogiseringen.

Personerna som är avbildade var före katalogiseringen endast sökbara på sina efternamn, och detaljgraden varierade i övrigt betydligt från

person till person. Bilderna har nu blivit sökbara på olika namnformer (många av dem auktoriserade), årtal, ämnesord och påskrifter. Katalogposterna kommer så småningom att kompletteras med bilder av porträtten, som för närvarande digitaliseras. Uppgifter om geografiska platser eller andra sammanhang som kan underlätta eller bidra till identifieringen har lagts till i anmärkningsfält, t.ex. på de porträtt som ingår i häften som är märkta ”Götheborg” eller ”Theatern”. Förhoppningsvis ökar chansen att mer eller mindre anonyma personer någon gång kan identifieras om man någonstans i posten kan se var de avbildades.

Tidigare osäkra eller ofullständiga uppgifter har kunnat beläggas eller ändras och felaktiga namn har kunnat korrigeras. Detta gäller t.ex. många av de konstnärer Röhl avbildade under sina vistelser i Paris, vilka numera är sökbara i internationella genealogiska databaser. Flera namn som inte finns i de genealogiska referensverken har kunnat beläggas med hjälp av släktforskarajter och böcker som *Grafskrifter på Göteborgs stads och närgränsande församlingars begrafningsplatser*.

På Nationalmuseum finns, förutom en stor mängd teckningar av Röhl själv, Hugo Hamiltons ”Porträttecknerska” som ger en intressant inblick i hur en sittning för Maria Röhl gick till.

”Porträttecknerska” av Hugo Hamilton (Nationalmuseum), NM H 13/1913 © Foto Nationalmuseum, Stockholm

Hamilton har här förevisat tillfället då hans hustru Johanna Lovisa, född Ridderstolpe, porträtterades av Röhl 1834, och man ser tydligt hur en porträttsittning inte endast var en angelägenhet för den som blev avritad.

Röhl fångade vid en sittning snabbt objektets drag i blyerts och utarbetade sedan porträttet med svartkrita och stomp. Skisserna behöll hon för egen del, och det är denna samling vi idag har glädjen att ta del av på KB. Det är inte ovanligt att blyertsskissen är den enda bild som finns att tillgå på personen ifråga, och åtskilliga porträtt har reproducerats och använts i biografiska sammanhang. Redan 1892 kunde man i *Idun* läsa att ”En samling af icke färre än 1,200 [sic!] konceptritningar af henne finnes nu på K. biblioteket, där den flitigt begagnas”.⁴⁶

Blyertsskisserna har genom tiderna varit mer lättillgängliga än de färdiga porträtten, då de funnits samlade på ett och samma ställe, därtill en offentlig institution. Skisserna har därför fått ett större genomslag än de färdiga porträtten, som skingrats och främst finns i privat ägo och

har hunnit gå i arv genom flera generationer. Inför publiceringen av *Ur Maria Röhl's portfölj* gick Albin Roosval våren 1915 ut med ett upprop i svenska tidningar för att kartlägga de porträtt som fanns i privat ägo. I samband med uppropet cirkulerade ett frågeformulär som gav 300 uppgifter som finns införlivade i bokens porträttregister.⁴⁷ Mörkertalet ansågs redan då vara stort, och åtskilliga porträtt i svartkrita eller pastell hänger sannolikt kvar på herrgårdar eller ligger bortglömda i vindsutrymmen och källarförråd runtom i Sverige.

Ett fåtal färdiga porträtt i svartkrita finns i KB:s porträttsamling, där vi som här nedan kan jämföra förlagan med det färdiga resultatet.

Synen på Röhl's konst och dess kvaliteter har skiftat genom åren. Fredrik Carl Boye beskrev henne 1833 som ”utmärkt genom sina arbeten i svartkrita i et ytterst fullkomnadt manér” och menade att hennes porträtt dessutom hade ”förtjensten af en

Thomas Aspelin (1847), KoB R. 98: 1

Thomas Aspelin (1847), KoB PH

Sally Röhl, gift Metzén (1833), KoB R. 11: 6

John Arthur Douglas Bloomfield (1835), KoB R. 1: 15

stor likhet⁷⁴⁸ – ett citat som fick stort genomslag och genom åren har återanvänts av åtskilliga Röhl-skildrare. Vid Målare-Akademiens Exposition 1845 beskrev *Stockholms Figaro* däremot hennes kritporträtt som ”mycket polerade och granna till utseendet, men föga svarande mot det konstvärde, man begär af ett porträtt.” Man ville ”dock ingalunda bestrida at M:lle Röhl lyckligt träffar de porträtterade personerne; – och äro dessa belätne med sina konterfejer, så – à la bonheur.”⁷⁴⁹ I nekrologen i *Stockholms dagblad* den 5 juli 1875 talade man återigen om hennes ”mästerliga ritningar i svartkrita”.⁵⁰ Hennes konst imponerade däremot inte på Christoffer Eichhorn, som i 1883 års upplaga av *Svenskt biografiskt lexikon* fällde följande omdöme:

Maria Röhl's porträttkonst lider af en och annan svaghet; hennes teckning är ej alltid fullt säker, hennes modellering en smula matt, och i det hela af hennes framställning råder en mjukhet, som ej sällan förefaller något sliskig.⁵¹

De dräkt- och personhistoriska kvaliteterna i Röhl's produktion är däremot oomtvistade, liksom

den imponerande mångfalden – här sammanfattad av Georg Nordensvan: ”I hennes galleri fortlever stockholmssocieteten från 1820- till 40-talet, snillen och nollor, gubbar och barn, baldamer i sin glansfulla parure och mormödrar i spetsmössa”.⁵²

Just spetsmössorna utgör ett påtagligt inslag i samlingen, i alla fall när det gäller äldre kvinnor. De är ofta omsorgsfullt återgivna, precis som kläderna, och samlingen kan med rätta kallas en modekavalkad. Här finns herr- och barn- men framför allt damkläder avritade i all sin prakt med kragar, spetsar, volanger och puffärmar. Biskopar och överstar visar upp sina ordenstecken och uniformer, men här finns också ett par parisiska nunnor och en Vingåkersdräkt. Även frisyrerna är omsorgsfullt återgivna, men korkskruvarna och håruppsättningarna får med tiden stå tillbaka till förmån för lösa knutar, hårnät och stora rosetter eller slöjor som går långt ned på ryggen.

Detaljrikedomen är alltså stor när det gäller kläder och yttre attribut. När det gäller de avbildade personernas övriga uppenbarelser

Carolina Maria Vilhelmina von Rosén (1847), KoB R. 96: 4

Bengt Ture Oxenstierna (1838), KoB R. 80: 16

Anna Catharina Falkman, född Ståhle (1861), KoB 138: 9

Johan Olof Wallin (1838), KoB 14: 1

Lisen och Lotten Pontin (1842), KoB R. 71: 6

Drottning Josefina och prinsessan Eugénie (1846), KoB R. 94: 1

varierar kvaliteten annars betydligt. De yngre kvinnorna ser ofta förvillande lika ut med sina stora ögon, små munnar, smala getingmidjor och sluttande axlar. Männerna har generellt betydligt mer karaktär i sina ansikten, men har i gengäld ofta oproportionerligt stora huvuden. Även här sluttar axlarna betänkligt, och man kan i framför allt porträtten ritade på 1830-talet se påtagliga likheter med samtida modejournaler. Även miniatyrmåleriet har ansetts vara en influens.⁵³ Ett av de främsta exemplen på det stereotypa "Röhl-ansiktet" är det porträtt hon våren 1846 ritade av drottning Josefina och prinsessan Eugénie.

En del av likriktningen kan säkert härledas till det faktum att Röhl som kvinnlig konstnär i 1800-talets början inte fick lära sig anatomi, då teckning efter modell ansågs opassande för kvinnor. Detta är särskilt tydligt i perspektivritning och i tecknandet av armar, händer och fingrar, vilka ofta är oproportionerliga eller förvridda. Avbildandet av hundar var inte heller Röhl's starka sida. Hundarnas ansikten får, som i detta exempel, närmast mänskliga drag.⁵⁴

Fredrika Charlotta Falkenberg af Trystorp (1846), KoB R. 92: 14

Gustaf Henrik Brusewitz (1841), KoB 67: 9

Elmine Sermenzan, Antonia Wolkman och Elise de Germigny (1853), KoB R. 113: 3, KoB R. 113: 12 och KoB R. 113: 13

Man kan överlag se en tydlig skillnad på de mer formella beställningsporträtten av borgare och adelsfolk, vilka avbildats enligt tidens rådande skönhetsideal, och de mer avslappnade och – får man förmoda – mer naturtrogna porträtt Röhl ritade av sina vänner och bekanta, här representerade av en annan av Forssells elever, Gustaf Henrik Brusewitz.

Då och då överraskas man också av bilder på unga kvinnor med dubbelhakor, höknäsor, sammanväxta ögonbryn och antydning till mustasch. Framför allt är Röhl's studier av hennes konstnärsvänner i Paris ett uppfriskande inslag i samlingen: kvinnor med naturliga och karaktärsfulla utseenden i aktiva poser.

Under min djupdykning i samlingen stötte jag emellanåt på sådant jag inte förväntade mig att finna i en porträttsamling. Jag hade t.ex. ingen aning om att Röhl även ritat av en kyrka, men så skedde sommaren 1841. Resan från Augusta Forssells och Albrecht Wallis bröllop i Lund gick

Borlunda kyrka (1841), KoB R. 51: 1

genom skånska Borlunda, vars prästgård Röhl enligt en dagboksanteckning besökte den 1 september.⁵⁵ Tack vare Röhl's skiss kan vi här se hur byns kyrka såg ut innan den på 1860-talet revs och byggdes om i nygotisk stil.⁵⁶

Samma år ritade Röhl av flera av sina konstnärsvänner i Paris. Min förvåning blev stor när jag under ett av porträtten fick se detta sidenmåleri, som måhända är utfört av den avbildade konstnärinnan Virginie Dautel.

Här och där finns också porträtt som sticker ut av andra anledningar. Lona Laurin (f. 1761 eller 1769, d. 1843 eller 1855) omnämns flera gånger i Röhl's dagbok på 1830-talet. Porträtten av henne närmar sig karikatyrrens gräns, och Forsstrand beskriver henne mycket riktigt som "ett något bedagadt fruntimmer" vars "utseende och utstyrel på äldre dagar väl kunde ge en anledning till en liten afstickare af ritstiften in på skämtbildens område."⁵⁷

Virginie Dautel (1852), KoB 119: 2

Magdalena Catharina (Lona) Laurin (1835), KoB R. 8: 1-3

1. "Mlle Lona Laurin"
2. "Savourant le parfum du Caffé"
3. "Étudiant l'amour l'amour de Lord Byron"

Bakom flera av porträtten i samlingen gömmer sig spännande levnadsöden. Skådespelerskan Emilie Högqvist (f. 1812, d. 1846) var en av Stockholms mest firade och omsvärmade skönheter. Efter teaterutbildning i Paris anställdes hon 1831 vid Dramaten, där hon firade stora framgångar. Utanför scenen uppmärksammades hon mest för sin förbindelse med kronprins Oscar, sedermera Oscar I, med vilken hon fick två söner som i folkmun kallades "Prinsarna av Lappland". Emilie Högqvist är ett av de mest framträdande exemplen på "Röhl-ansiktet", men så levde hon sannolikt också upp till det ideal som alla andra eftersträvade:

Denna skådespelerska var kanske ännu mera berömd för sin skönhet och sina behag än för sin talang. Hon var mycket lång och smärt, hade en hy av ros och lilja, små fina drag och vackert blondt hår, därtill var hon glad och älskvärd.⁵⁸

Den enda i samlingen som kommer i närheten av Emilie Högqvists prakt var enligt Johan Grönstedt också hennes "farligaste rival om de rikaste herrarnes hyllningar".⁵⁹ När det upp-

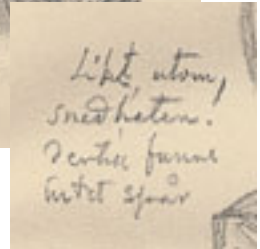
Emilie Högqvist (1836), KoB R. 74: 5

"Fru Rothstein", halv världens dotter (1836), KoB R. 38: 11

Maria Ulrika Klemming, född Holmström (1838), KoB R. 13: 10

dagades att "Louise Amélie von Rothstein", som hon kallade sig, inte var gift utan endast hade "ett s.k. förhållande" med Carl Ludvig von Rothstein föll hon dock snabbt på statusstegen. Ett tidningsklipp som bifogats porträttet av baronens sentida ättlingar berättar att hon "genom sitt oförsiktiga levnadssätt och alltför vidsynta tillmötesgående av stockholmskavaljerna hyllning förlorade [---] sin framskjutna ställning inom societeten och blev [---] 'halv världens drottning'".⁶⁰

"La Belle Inconnue" hade också en framträdande roll i Carl David Arfwedsons skandalskrift *Spionen i den förnämna världen i Stockholm*, som 1831 gavs ut i två upplagor. "Fru Rothsteins" historia bör alltså ha varit allmänt känd då Röhl ritade hennes porträtt 1836, något som kanske kan förklara det gåtfulla leendet och den för samlingen ovanliga bortvända blicken?

En mindre spektakulär men flitigt återkommande gestalt i såväl porträttsamlingen som i Röhl's dagbok är Johanna Lovisa (Nanna) Stridbeck (f. 1817, d. 1892), även kallad "vackra Nanna på Sköndal".⁶¹ Hon var enligt uppgift "en icke

blott ovanligt fager utan äfven kvick och liflig ung dam" som enligt E. N. Söderberg "ihågkoms länge som en av dem, vilka genom hjärtegodhet och älskvärdt behag, blixtrande intelligens och musikalisk talang skänkte glädje och glans åt sällskapslivet".⁶² Glädjen och glansen var dock något mattad den dag Röhl ritade en bild av en 15-årig Nanna som låg "sjuk på Sköndal".

Bilden ritades enligt påskriften den 15 oktober 1832, dagen efter det att Röhl enligt sina dagboksanteckningar anlände till Sköndal – och dagen innan hon själv blev "sjuk på Sköndal".⁶³

Bleckslagare Klemming och hans fru hade vid tiden för avporträtteringen sommaren 1838 en 15-årig son, som knappt 30 år senare skulle bli såväl legendarisk som mytomspunnen som chef över KB. Erik Gustaf Klemming (f. 1823, d. 1893) var överbibliotekarie då samlingen köptes in, och kanske var det därför han tog sig friheten att klottra följande kommentar på sin egen mors porträtt: "Likt utom snedheten! dertill fanns intet spår."

Efter att närgånget ha beskådat i 765 porträtt blir man varse detaljer som man annars aldrig skulle lägga märke till. Jag betvivlar t.ex. att någon annan delar min upphetsning över det mig veterligen enda porträtt i samlingen där objektet visar tänderna.

Nästa person som går igenom samlingen från början till slut får gärna motbevisa mig. Risken är dock överhängande att ingen annan kommer att få förmånen eller möjligheten att på samma sätt fördjupa sig i detta fascinerande levnadsöde och en samling som förtjänar att uppmärksammas. Maria Röhl gav oss genom sin imponerande produktion ett ovärderligt tidsdokument och åskådliggjorde ett 1800-tal som annars till stor del vore dolt för oss. Jag låter därför hennes sist kvarlevande syster Eva få sista ordet:

O, hvad flit, hvad arbete hon lemnar efter sig. Hela hennes lif har varit verksamhet för andra! Frid öfver hennes stoft! Välsigne öfver hennes namn!!!⁶⁴

"Mademoiselle Björklund" visar tänderna (1860), KoB R. 135: 5

NOTER

- Söderlind fortsatte sedan att studera Röhl och hennes samtida kollegor i sin avhandling *Porträttbruk i Sverige 1840–1865: en funktions- och interaktionsstudie* (1993).
- "min Skol-Fru åren 1807 à 1812" enligt påskriften på det 1832 ritade porträttet, KoB R. 2: 16.
- Se bl.a. *Svenskt konstnärslexikon* och *Svea 1876*.
- Maria Röhl's dagbok, Hs I r 19: 2, s. 5.
- Maria Röhl's räkenskapsbok, Hs I r 19: 1, s. 29.
- Dagboken, s. 5.
- Ibid, s. 3.
- Titel som före 1887 tilldelades konstutövare som inte ansågs vara så betydelsefulla att de kunde tas upp som ledamöter. Maria Röhl valdes sedermera in som ordinarie ledamot 1843.
- Richard Bergström, "Marie Röhl", *Idun* nr 41 den 7 okt. 1892, s. 322.
- Marie-Louise [af] Forsell, *Sällskapslif och hemlif i Stockholm på 1840-talet*, s. 30.
- Forsell, s. 40.
- Carl Forsstrand, Biografisk inledning i *Ur Maria Röhl's portfölj*, s. 21.
- Jane Rothlind, "Röhl, Maria Christina", *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 31, s. 187.
- Röhl kastar på detta sätt ofta om bokstäverna i ord eller i ändelser på namn. "Min" blir "mni", "inga" blir "niga och "Mellin" blir "Mellnir" osv., vilket rättats i det följande.
- Brev från Maria Röhl till Esaias Tegnér den 6 mars 1829, digitaliserat på <http://www.ub.lu.se/o.o.i.s/12568>.
- Malla Silfverstolpe, *Malla Montgomery-Silfverstolpes memoarer* Bd 4, s. 217.
- Dagboken, s. 5.
- Är han möjligen identisk med den "Doktor Carl Ullén" med fru som Röhl avporträtterade 1841?
- Marita Lindgren-Lindell uttyder hans namn som "Tichaut", med tilläggat "hon skriver inte särskilt lättläst den goda mamsel-len, så det är vad man får hans namn till" (*Idun* nr 52 1947 s. 5).
- Dagboken, s.22.
- Ibid.
- Ibid, s. 9.
- Forsstrand, s. 16.
- Dagboken, s. 24.
- Ibid, s. 5.
- Ibid, s. 67.
- Räkenskapsboken, s.22.
- Dagboken, s. 68.
- Ibid.
- Ibid, s. 70.
- Ibid, s. 74, 79.
- Ibid, s. 77.
- Ibid, s. 83.
- Ellen Jolin, *Johan Jolin och hans vänner*, s. 146–147.
- Jolin, s. 145–146.
- Brev från Maria Röhl till J. A. Ahlstrand den 8 december 1860, KB-handskrift Ep.A. 4: 24.
- Ibid, den 1 december 1874.
- Ibid, den 26 november 1872.
- Ibid, den 5 februari 1873.
- Svea 1876*, s. 202–203.
- Stockholms kyrkogårdsförvaltnings webbplats, "Hitta gravnen": <http://hittagraven.stockholm.se>
- Dagboken, försättsblad.
- Kvitto i "Kongl. Bibliothekets Räkenskap för år 1875", KB:s ämbetsarkiv.
- "142 facsiklar" enligt Carl Björkbom: Kungliga bibliotekets planschsamling, s. 22. Minst ett häfte (nr 20 A) saknades vid tidpunkten för katalogiseringen.
- Kungl. bibliotekets årsberättelse 1932, s. 13.
- Bergström, s. 322.
- Albin Roosval, förordet i *Ur Maria Röhl's portfölj* Vol. 1.

48. Fredrik Carl Boye: *Målare-lexikon til begagnande såsom handbok för konstidkare och tafelsamlare*, s. 308.
49. *Stockholms Figaro*, nr 33 1845, s. 257.
50. *Stockholms dagblad*, nekrolog måndagen den 5 juli 1875.
51. Christoffer Eichhorn, "Röhl, Maria Kristina" i *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 9 (1883), s.?
52. Georg Nordensvan, *Svensk konst och svenska konstnärer i 19de århundradet*. Del 1, s. 349.
53. Rothlind, s. 187.
54. Att detta inte var något olycksfall i arbetet bekräftas av ett liknande exempel som hänger på Hallwylska museet.
55. Dagboken, s. 48.

56. Eslövs kommuns webbplats: <http://www.eslov.se/eslovsguiden/sevart/kyrkor/borlundakyrka.728.html>
57. Forsstrand, s. 15.
58. Fritz von Dardel, *Minnen*, Del 1, s. 65–66.
59. Johan Grönstedt, *Sedt och hört i Stockholm*, s. 66.
60. Klippet är enligt obekräftad och sannolikt felaktigt uppgift hämtat ur *Svenska Dagbladet* 1917
61. Forsstrand, s. 14.
62. E.N. Söderberg, "Bäckström, Per Olof", *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 7, s. 103.
63. Dagboken, s. 27.
64. Räkenskapsboken, s. 1.

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

- Bergström, Richard. "Marie Röhl", *Idun* nr 41 den 7 okt. 1892, s. 321–322.
- Björkbom, Carl. *Kungliga bibliotekets planschsamling*, Bidrag till Kungl. bibliotekets historia III. Stockholm, 1933.
- Boye, Fredrik Carl. *Målare-lexikon til begagnande såsom handbok för konstidkare och tafelsamlare*. Stockholm, 1833.
- Dardel, Fritz von. *Minnen*, Del 1: 1833–1861. Stockholm, 1911.
- Eichhorn, Christoffer. "Röhl, Maria Kristina", *Svenskt biografiskt lexikon*, Ny följd, Bd 9. Stockholm, 1883.
- Forsell, Marie-Louise [af]. *Sällskapslif och hemlif i Stockholm på 1840-talet: ur Marie Louise Forsells dagboksanteckningar / med anm. och personreg. af Syster Heijkensjöld*. Stockholm, 1915.
- Forsstrand, Carl. Biografisk inledning i *Ur Maria Röhl's portfölj: sextiofem porträtt efter teckningar af Maria Röhl i Kungl. biblioteket utgifna af Albin Roosval*. Vol. 1. Stockholm, 1916.
- Grönstedt, Johan Gustaf Anton. *Sedt och hört i Stockholm*. Stockholm, 1919–20.
- Jolin, Ellen. *Johan Jolin och hans vänner: interiörer ur konstnärslivet under förra seklet*. Stockholm, 1913.
- Kungl. bibliotekets årsberättelse 1932.
- Lindgren-Fridell, Marita. "Guvernanten som blev artist" i *Idun* nr 52 1947, s. 4–5, 17.
- Nordensvan, Georg. *Svensk konst och svenska konstnärer i 19de århundradet*. 1. Från Gustav III till Karl XV. Stockholm, 1925.
- Rothlind, Jane. "Röhl, Maria Christina", *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 31: Rydbeck till Segerstedt. Stockholm, 2000–2002, s. 186–188.
- Silfverstolpe, Malla. *Malla Montgomery-Silfverstolpes memoarer: utg. af Malla Grandinson*, Bd 4: 1825–1861. Stockholm, 1908–1911.
- Stockholms dagblad*, nekrolog måndagen den 5 juli 1875.
- Stockholms Figaro: ett artistiskt och belletristiskt söndagsblad*, nr 33 1845, s. 257.
- Svea. Folkkalender för 1876*. Stockholm, 1876.
- Söderberg, E. N. "Bäckström, Per Olof", *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 7: Bülow till Cedergren. Stockholm, 1927, s. 100–105.

EJ TRYCKTA KÄLLOR

- Maria Röhl's dag- och räkenskapsbok, KB-handskrift I.r.19:1–2.
- Brev från Maria Röhl till J. A. Ahlstrand, KB-handskrift Ep.A. 4: 24.
- Brev från Maria Röhl till Esaias Tegnér, Lunds universitetsbibliotek. Brevsignum 1306–1309. Digitaliserade på <http://www.ub.lu.se/o.o.i.s/12568>.
- "Kongl. Bibliothekets Räkenskap för år 1875", KB:s ämbetsarkiv. Stockholms kyrkogårdsförvaltnings webbplats "Hitta graven" 2008-03-18: "Norra begravningsplatsen, kvarter 02, gravnummer 381. Gravplatsnummer 22 1 02 381". <http://hittagraven.stockholm.se/info.php?gpkkey=22+1+02+381&cupplnr=1>
- Eslövs kommuns webbplats 2008-05-22: "Kyrkor – Eslövs kommun" www.eslov.se/eslovsguiden/kyrkor.3330.html
- Fotostatkopier av notis signerad "C.F.", odaterad och av okänt ursprung. Överlämnad till Kart- och bildsektionen av Niclas von Rothstein den 9 november 2001 "att biläggas porträttet [...] å farfars vägnar".

VIDARE LÄSNING

- Arwedson, Carl David. *Spionen i den förnåma världen i Stockholm eller en och annan upptäckt om böga Narrar, främmande Äfventyrerskor och inhemska Skojare, af en Roturier*. Stockholm, 1831.
- Sandstedt Lindqvist, Eva. Maria Röhl – en yrkeskvinna på 1800-talets konstscen. Proseminarieuppsats KV 104:2 HT 2007, Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet.
- Söderlind, Solfrid. "Maria Röhl på Gripsholm", i *Porträtt porträtt: studier i statens porträttsamling på Gripsholm*, red. av Ulf G Johnson. Stockholm, 1987.
- Söderlind, Solfrid. Maria Röhl 1801–1875: porträttör i ståndssamhället Stockholm. C-uppsats HT 1981. Konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet.
- Söderlind, Solfrid. Porträttbruk i Sverige: 1840–1865: en funktions- och interaktionsstudie. Stockholm, 1993.